

YAŞAYAN ÇEVRECİLİKLER: İTTİFAK SİYASETİ, TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM VE ÇEVRE ADALETİ¹

Giovanna Di Chiro

Çeviren: Büşra Üner

Bu makale ABD'deki çevre adaleti ve kadın hakları örgütleri tarafından oluşturulan kesişimsel ittifak siyasetini inceliyor. Bu ittifak siyaseti, çevresel ve feminist meseleleri ilişkilendiriyor ve toplumsal ve çevresel değişime yönelik daha stratejik, ilişkisel bir bakış açısını savunarak, dar odaklı bir siyasetin sınırlamalarını reddediyor. Marksist-feminist “toplumsal yeniden üretim” kavramı çerçevesinde kurulan bu analiz, küreselleşmiş kapitalizmin toplumsal yeniden üretim için devlete ait ve kurumsal sorumlulukları dönüştürdüğü karmaşık yolları irdeliyor. Neoliberal özelleştirme ve kuralsızlaştırma politikaları, yaşamaya elverişli bir maaş, karşılanabilir bir sağlık hizmeti, iyi bir eğitim, nefes alınabilir hava ve temiz su gibi güvenceleri yavaş yavaş yok etti. Bu yazı, taban hareketlerinin ve topluluk-temelli örgütlerin çeşitli örneklerinden yararlanarak, farklı kadın aktivistlerin çevre adaleti ve üreme hakkı meselelerini, kendi topluluklarının gündelik yaşamlarını sürdürmeyi hedefleyen mücadeleler içinde (ya da “toplumsal yeniden üretim”i gerçekleştirebilme mücadeleleri) kavramsal olarak nasıl ilişkilendirdiklerini tartışıyor. Üreme ve Çevre Adaleti ve İklim Değişikliği için Asyalı Topluluklar İttifakı [Asian Communities for Reproductive Justice and the Environmental Justice and Climate Change Coalition] gibi örgütlerin yenilikçi ittifak siyasetleri dinamik “yaşayan çevrecilikler” ortaya koyuyor. Bu çevrecilik biçimleri küresel ısınma gibi büyük problemleri önleyebilmek adına insanları daha güçlü bir harekete yönlendirebilecek geniş tabanlı toplumsal-çevresel işbirliklerini inşa edebilecek siyasi vizyona sahiptir ve topluluk “temelli”dir.

Son dönemlerde çevreciliğin sözde “ölümü”nden dem vuruluyor. İster can çekişen ve güncel yaklaşımlardan uzak çevre hareketinin yerinde bir eleştirisi isterse görünürde beyaz olmayanların ve üçüncü dünya aktivistlerinin on yıllardır süren coşkun çevre aktivizmlerinden bihaber birkaç *yaşayan* ölü beyaz adamın (Wendy Wasserstein’in izniyle) gösterişinin gereksiz bir parçası olarak görülsün, 2004 yılında Michael Shellenberger ve Ted Nordhaus tarafından çevreciliğin ölümünü ilan eden yayın² birçok kişiyi kızdırdı (bkz. Schlosberg ve Bomberg, 2008)³. Mahşerin atlıları gibi, ölüm kehanetçileri, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki çevre hareketinin önemli kazanımlarına rağmen, bu çevre hareketinin geniş çapta popüler desteğe ilham veren başarılı bir hareket yaratma gayesinden fena halde sınıfta kaldığını savunuyorlar. Hareketin dünyanın ekolojik krizlerine, özellikle küresel iklim değişimi gibi olağanüstü öneme sahip olanlara, etkili bir şekilde karşı koyabilmek için yeterli siyasi gücü elinde tutamadığını söylüyorlar. Dünyanın çevre karnesinin benzer bir umutsuz değerlendirmesi ve çevre hareketinin politik canlılığının üstü kapalı bir

eleştirisi ilk defa, uluslararası bilim insanları heyeti tarafından derlenen beş yıllık bir çalışma olan Birleşmiş Milletler Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi'nin 2005 yılının başlarında yayımlanmasıyla yapıldı. Değerlendirme, mevcut kaynak kullanımı ve atık üretimi azalmadan devam ederse dünya ekosistemlerinin yeryüzündeki yaşamı ayakta tutamayacağına ya da insan ve diğer türlerin gelecek nesillerinin yaşamaya devam edemeyeceğine dair uyardı.⁴ Bu önde gelen çevreci seslerin genel mesajı, çevreyi korumak için verilen savaşın kaybedildiği idi.

“Yetersiz kazanımlar” a ve “kaybedilen zemin” e vurgu yapan bu dil, dünya genelinde kadınların refah ve statüsünün iyileştirilmesindeki başarısı açısından genellikle *ayrı* bir toplumsal hareket olarak kabul edilen uluslararası kadın hareketinin çıktılarının eleştirel değerlendirmelerinde de ortaya çıkıyor. Örneğin Pekin’de gerçekleşen çığır açıcı BM Kadınlar Konferansı’ndan beri geçen 10 yılda kadın haklarındaki gelişmeleri değerlendirebilmek için 2005’te düzenlenen BM Kadının Statüsü Komisyonu’nun toplantısı Pekin+10’a katılan yüzlerce temsilci dünya genelinde kadınların durumunun kötüleştiği sonucuna ulaştı. Zira, dünya genelinde bozulan sağlık, artan şiddet, eğitime, düzgün bir işe ve vatandaşlık haklarına erişimde düşüş ve yoksulluk seviyelerinde artış gibi birçok gösterge de bunu kanıtlıyordu. Pekin+10 gündemlerinin en tepesine oturan ve temsilcilerin kadınların eşitliği, statüsü ve ilerlemesini tüm dünyada kısıtlamaya devam eden ana mesele, kadınların üreme sağlığı ve cinsel özgürlük hakları ile ilgiliydi.⁵ 2006 yılında 20. Yıllık Uluslararası Üreme Özgürlüğü Konferansı’nda konuşan önde gelen feminist analistler, “Biz kazanmıyoruz, biz kaybediyoruz ve eğer daha çok kişi bu ülkede ve uluslararası çapta üreme haklarından yana olmazsa, binlerce yoksul ve düşük gelirli kadın için ‘kürtaj hakkı’ tam anlamıyla boş bir vaat olacak” uyarısında bulundu.⁶

Hem çevre hareketindeki hem kadın hareketindeki aktivistlerin meselesi mesajlarının yakıcılığını daha geniş bir kitleye nasıl anlatacaklarıydı ama bu hareketlere ilgi ve katılım azaldıkça cesaretlerinin kırıldığını hissettiler. Bu yazıda, “çevre” farkındalığı ve eyleminin yaşadığına ve “üreme” özgürlüğüne yönelik endişenin onun alışılmış politik alanının çok daha ötesine uzandığına dair veriler için, çevre adaleti ve kadın hakları örgütlerinin ortaya koydukları yenilikçi kesişimsel siyasetten faydalanabileceğimizi savunuyorum. Toplumsal ve çevresel değişimin daha stratejik ve ilişkisel tahayyülleri için, çevresel ve feminist kaygıları ilişkilendiren, dar odaklı bir siyasetin sınırlarını reddeden kadın aktivistlerin analizlerindeki bazı umut verici gelişmeleri tartışıyorum. Çevre adaleti ve toplumsal adalet aktivistlerinin “üreme” ve “çevre” meseleleri arasındaki önemli kesişimleri belirleyerek oluşturdukları “ekleme siyaseti”ni⁷ (Hall 1986, Harraway 1992) inceliyorum. Bu siyaset batı toplumlarının insan ve doğa arasındaki kategorik ayrımına ve üretim ve yeniden üretimi ayrı alanlara bölen normatif ikiliklere meydan okur. Bu tür politik ekolojik eklemeler, *toplumsal yeniden üretimin* modellerini saptar ve irdeler. Bu

politik ekolojik eklemlenmeler, neoliberalizmin yükselişinin [toplumsal yeniden üretim modelleriyle ilgili] ilişkiler için yarattığı tehditleri açıklamaya da çalışır: Bu tehditler insani geçim ücreti teminatı, karşılanabilir sağlık hizmeti, iyi bir eğitim, nefes alınabilir hava ve temiz su dahil olmak üzere toplumsal refahla ilişkilenen her şeyin giderek daha da özelleştirilmesini, metalaştırılmasını ve serbestleşmeye tabi olmasını içerir. Birçok ekofeministin savunduğu gibi *çevre meselelerinin tümünün yeniden üretim meselesi olduğu* fikrini benimseyerek (bkz. Mies ve Shiva 1993, Merchant 1996, Siliman ve King 1999), kadın aktivistlerin, hiperkapitalizmin yeniden üretimi inatla üretime tabi kılışının yarattığı toplumsal ve çevresel tehlikeleri deşifre etmek üzere ortaya koydukları politik-kavramsal ittifakların ve eklemlenmelerin örneklerini inceliyorum (Colker, 1998). Toplumsal yeniden üretim mücadelesi; çevre adaleti ve üreme özgürlüğü için aktif bir biçimde ölüm kalım savaşına girişen, içinde farklılıkları barındıran, gerçekten *yaşam yanlısı*⁸ toplumsal hareketleri birleştiren ortak bir zemin oluşturuyor.

Baş Döndürücü⁹ İttifaklar: Ortak Zeminin Çerçevesini Yeniden Kurmak, İttifak Siyasetine Doğru İlerlemek

Çevreciliğin ölümünü ilan eden bahsi geçen “eko-mortisyenler”^{e10} göre, çevre hareketinin asıl başarısızlığı, hareketin kendisini korumak ve kurtarmakla görevli olarak gördüğü “çevre”nin ne olduğuna dair tanımsal kısıtlamaları belirlemek konusunda kararlı, bağnaz ve nesnelci bir “sınırlı işi” (Gieryn 1999, Jasanoff 2005) pratiğine bağlılığı olmuştur. Shellenberger ve Nordhaus, makalelerinde çevresel meseleleri toplumsal olanlardan ayıran “sınırlı çevreciliğin” (Gottlieb 2001) tehlikelerine dair ikna edici bir örnek sunuyorlar. ABD otomobil endüstrisinin ve otomobil işçileri sendikalarının 1980’lerdeki tahrip edici kararının tarihini, yani kendi kaderlerini çok yakıt tüketen, peyzajı lime lime eden, kirlilik kusan SUV’un¹¹ niş pazarına¹² bağlama kararının tarihini, anlatıyorlar. Buna karşın, çevreciler yakıt verimliliğine ve küresel ısınmaya odaklanıyorlardı ve gruplardan hiçbiri bir “kazan-kazan” ittifakı ortaya koymanın gerekliliğini ve ihtimalini göremiyordu (ayrıca bkz. Bradsher 2002). Çevreci grupların katı çevre kategorilerinin dışına çıkmaktaki başarısızlığı (örneğin, otomobil şirketlerini yükselen sağlık bakım maliyetlerinden kurtaracak ve bunun yerine onların yakıt verimli arabalara yatırım yapmasını sağlayacak bir kamu politikası olan ulusal sağlık sigortasını “çevre” meselesi olarak tanımlamayı reddetmek); çevrecilerin emekçi kesimlerle birleşmesi ve şirketlerin, çevresel rasyonalizmin ve ekonomik güvenliğin amaçlarını birleştiren, karşılıklı yarar sağlayan bir ittifakın saflarına katılması için fırsatın kaçırılmasıyla sonuçlandı.

Neyin çevre problemi sayılıp sayılmadığını tanımlamak, belirli ittifakları olanaklı kılarken belirli ittifakları da engelledi ve çevre hareketi, farklı meseleleri çevre “çerçeve”sinin içinde ve dışında

olarak kategorilendiren tanımsal sınırları benimseyerek kendi kendini ayağından vurdu. “Toplumsal” (iş, barınma, ulaşım, halk sağlığı, ırksal ve cinsel eşitsizlik, şiddet, yoksulluk, üreme özgürlüğü) olarak tanımlanan problemler ile “çevresel” (küresel ısınma, doğal kaynakların korunması, kirlilik, türlerin yok olması, nüfus fazlalığı) olarak adlandırılan diğer problemler arasında açık bir ayrım çizen kavramsal-ideolojik dışlama ve içerme mekanizmaları, ABD’de ilerici hareketlerin sürekli parçalanmasına ve liberal/demokratik politikaların çekiciliğinin giderek azalmasına neden oldu. Ne yazık ki, çevrecilik her şeyi yanlış anladı.

Çevre hareketinin (batı kültürlerinin “doğa” ve “toplum” arasındaki kategorik ayrımını destekleyen) “sınır-ışı”nin ittifak siyasetini nasıl felce uğrattığının eleştirisi, hatırı sayılır bir tarihe sahiptir (bkz. Bookchin 1990, Darnovsky 1992, Di Chiro 1992, Schlosberg 1999). Ancak, bu tarih “ölüm” tezinde büyük ölçüde eksik kalır. “Ölüm” meselesine verilen destekleyici ama eleştirel bir karşılık da “çevreciliğin ruhu” olarak isimlendirilmişti. Bu yanıtta çevre adaleti üzerine çalışan bir grup akademisyen ve aktivist kavramsal ve siyasi bölünme problemini tarihselleştirdi. Onlar, “çevre adaleti ve sürdürülebilirlik hareketlerinin 20 yıldan fazladır çevre meselelerini yeni bir çerçeveye oturttuğunu”, “insanların toplumsal, ekonomik ve çevresel meselelerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu fark edebilmesini sağlayan” “dönüştürücü ittifaklar”ı inşa edebildiğini savunuyorlardı (Gelobter vd. 2004, s. 22). “Çevreciliğin, şiir gibi, onu inceleyenlerin tanımladığından *daha derin ve ebedi bir ruhu* olduğunu” iddia eden “Ruh” eleştirmenleri, “çevreciliğin yeni yaşamının anahtarının” fedakârlığa dayalı ve/veya mecazi bir *ölüm* olmadığını, çözümün hareketin insan hakları ve sosyal adaletle olan köklü bağlarını ve “Çevre Adaleti ve Sürdürülebilirlik hareketlerinde somutlaşan ve bu hareketler tarafından beslenen” kökeni inkâr etmeyi bırakmakta olduğunu savunurlar (s. 6).

“Ölüm” tezinin eleştirileriyle uyumlu olarak, hâlihazırda çevreciliğin ana hatlarını yeni bir çerçeveye oturtan ve yeniden şekillendiren, kesişen ittifakların çeşitli güçlü örnekleri için karşı-tarihlere ya da çevre adaleti hareketi (ÇAH) veya dünya çapında meydana gelen birçok “adil sürdürülebilirlik” gelişmeleri gibi “meydan okuyan çevrecilik” örneklerine (Darnovsky 1992) bakıyorum (bkz. örn: Agyeman vd. 2003, Stein 2004, Bullard 2005, Shiva 2005, Sumner 2005). İncelediğim yeni çerçeveler, Bernice Johnson Reagon’a göre (1983) *ittifak siyasetinin*, yani kavramsal işlerin ve meşakkatli somut pratiklerin, zor kazanılmış sonuçlarını temsil ediyor: Topluluklar arası ittifaklar ve pratiğe dayalı topluluklar, “yuva” (bazılarının kimlik politikası olarak bahsettiği şey) konforuna geri çekilerek hayatta kalmamayacağı; bunun yerine sosyo-ekolojik bağların maddi gerçekleriyle yaşama dair ve emek gerektiren ilişkilendirmelerin yaşanması gerektiği bilgisiyle şekillendi. Reagon’ın yaptığı ittifak siyaseti analizinin bir ruhu (Afrikalı ve Amerikan müzikal ve ruhani geleneklerini derinden anımsatır) olabilir, ancak argümanını bir

“ruh”a ya da belirli bir koalisyon veya toplumsal harekete *sonsuzluk* vadederek yapmaz. Reagon’un ittifakları, “sonsuz veya doğal bir biçimde yapılanmış” (Clifford 2001, s. 478) organik bir model üzerinde önceden şekillendirilmekten ziyade, farklı topluluklar tarafından ortak bir kabulle bir araya gelen “rahatsız edici” ancak gerekli sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel pratiklerin stratejik bir şekilde bir araya getirilmesine dayanır: “Sen yaşamama izin vermedikçe, yaşamana izin vermeyeceğim. Şimdi bu durumun tehlikeli bir yanı var, ama ikimizin birden yaşayabilme olasılığı da var -eğer buna dayanabilirsen” (1983, s. 365). İttifak siyaseti, ölümden çok yaşam hakkındadır.

İttifak siyaseti aynı zamanda *eklemlenme* -yani bağlantılandırma pratikleri, ittifak inşa etme ve “birlikte düşünme” ki bunlar güç ilişkileri içerir ve masum değildirler- (Agyeman vd. 2003) ile ilgilidir. Eklemlenme, çeşitli toplumsal aktörler tarafından dünya hakkındaki “belli bir konuma ait bilgiler” kullanılarak ve “beraber hayatta kalma” umuduyla yeni kolektif eko-politik varlıklar yaratılarak gerçekleştirilir (Haraway 1992, s. 311). Bir eklemlenme siyaseti, sınır-işini ve hudut etkilerini anlar; ilişkilenenin ve yeniden birleştirmenin “belirli koşullar altında iki farklı unsurun birliğini oluşturabileceğinin” (Hall 1986, s. 53) ancak unsurların/ortakların *ebedi* olmadığını farkındadır; onlar “kesinlikle tam ve değişmez değildirler” (Haraway 1992, s. 314). Ayrıca, ortaya çıkan kolektif topluluklar ittifak bilincine dayandırılırken, her zaman sorgulanırlar ve zaten kendileri, muhalif ve farklılaşan pratiklerden, ilişkilerden ve anlayışlardan oluşurlar. Haraway, “eklemlenme siyasetinin bir iş olduğunu ve başarısızlığa uğrayabileceğini” savunurken, “ortaya çıkan bir kolektivitede bilgi üreten ve dünya inşa eden pratikleri birleştirmenin koşullarının kararlılıkta ve ilişkilenede –bunların geçersiz kılınmasında değil- yattığında” ısrar eder (s. 315). Siyasi eklemlenme –farklı hareketlerin, ortak düşüncelerin ve yerleşik bilgilerin beraber hayatta kalma umudunda birleşmesi- için gerekli olan sıkı çalışma, çevre ve üreme adaleti vizyonuna sahip bir ittifak siyasetini oluşturur.

Ana akım çevre hareketi ve kadın hareketinin bir eklemlenme siyaseti geliştirebilme konusunda zorluklar yaşadığını savunuyorum. Bu zorluklar büyük ölçüde hudut etkilerinin ortaya koyduğu problemlerden -nihayetinde “bizim meselelerimiz sizin meseleleriniz karşıtlığına” dönüşen riskli bir alanda ortak bir zemin bulmanın imkânsızlığından- kaynaklanıyor. İttifak siyaseti “ortak bir zemini” yeniden çerçeveleştirerek sürdürülebilir mi? İncelediğim kadarıyla, kadınların çevre adaleti ve üreme adaleti aktivistleri, Marksistlerin ve feministlerin toplumsal yeniden üretim olarak adlandırdığı meseleyle, yani çevre ve üreme hakkı meselelerini gündelik hayatı devam ettirebilmenin gerekliliği üzerinden yeniden çerçevelemeden ve ifade eden bir ittifak siyasetiyle ilişkilmiyorlar. Toplumsal yeniden üretimi *çevresel* bir mesele olarak çözümlenmek mevcut üretim tarzının -şirketlerin egemen olduğu bir küreselleşmenin- bireysel bedenlerin, belirli

toplulukların, ulusal kültürlerin ve dünyanın kendisinin hayatta kalabilirliğinin üzerindeki etkilerini anlayabilmek için “ölçek atlamamıza” (Smith 1992) izin verir. Gündelik *yaşamın* ve onu sürdüren her şeyin ölümü, çevre ve üreme haklarına adanmış toplumsal hareketleri bir araya getiren dinamik ittifak siyasetini şekillendiren kesişimsel analizlerin odağı haline gelir.

Toplumsal Yeniden Üretimın Önemi

Birçok feminist teorisyenin işaret ettiği gibi, yeniden üretim ekonomisi, yeniden üretim sözde “özel” alanı (ya da daha açık olarak, “toplumsal yeniden üretim”), küreselleşme ve neoliberal politikaların dünya çapındaki etkilerine dair yapılan ana akım siyasi, ekonomik ve çevresel analizlerde sıklıkla görmezden geliniyor ya da önemsizleştiriliyor (Katz 2001, Peterson 2003, Marston 2004). Küresel politik ekonomiyi ve onun çevresel krizler ve dönüşümlerdeki rolünü kuramsallaştırmaya yönelik en eleştirel yaklaşımlar bile, bu değişimleri “iktidar ve üretim; öncelikle de devletler ve piyasalar arasındaki etkileşim” üzerinden tasvir etmeye çalışmıştır. (Bakker ve Gill 2003, s. 3). Birçok feminist analiste göre, küresel toplumun dar bir ontolojisi olarak “devletler ve piyasalar” perspektifi, mevcut yeniden yapılandırma çağının toplulukların yaratılma ve sürdürülmesi ile ilişkili toplumsal süreçleri ve kurumları; insan güvenliği ve sürdürülebilirliğini destekleyen toplumsal, ekonomik ve ekolojik koşulları dönüştürme yollarını gözden kaçırıyor. Bunun gibi insan sağlığı, eğitimi ve refahıyla ilgili (ve nihayetinde tüm üretim, değişim ve birikimin dayanağı olan) bu tür süreçler, kurumlar ve koşullar feminist “toplumsal yeniden üretim” kavramına denk düşüyor (Bakker ve Gill 2003, s. 18).

Toplumsal yeniden üretim, gündelik yaşamın devam edebilmesi ve insan kültürleri ve topluluklarının gündelik bir temelde ve kuşaklar boyu sürdürülebilmesi için gereken politik-ekonomik, sosyo-kültürel ve maddi-çevresel süreçlerin kesişimsel bileşimidir. [Toplumsal yeniden üretim] “biyolojik yeniden üretim, iş gücünün yeniden üretimi ve bakım, sosyalleşme ve insan ihtiyaçlarının giderilmesiyle bağlantılı toplumsal pratikler” (s. 4) için hem imkân sağlayan hem de bunları *engelleyci* koşulları; aynı zamanda da bu koşulların yerleşik olduğu, düzenlendiği ve dönüştürüldüğü toplumsal iktidar ilişkilerini kapsar ve eleştirel bir şekilde analiz eder. Toplumsal yeniden üretim koşulları her zaman üretim ile diyalektik bir ilişki içerisindedir ve böylece kapitalist sistemler yeni üretim ve birikim rejimleri yaratan yeni politik ekonomi formlarına geçerken tutarlı bir şekilde yeniden yapılandırılır (Katz 2001).

Küreselleşmiş kapitalist üretimin son günlerde yoğunluğunu artırması toplumsal yeniden üretimin çehresini değiştirdi ve onun (iyi yemek, temiz su, barınak, giyim ve sağlık hizmetlerini sağlayabilmeyi kapsayan) başarısını, dünya genelinde birçok insan için imkânsız hale getirmediyse de güçleştirdi. Feminist eleştiriler neoliberalizmin özelleştirme, esneklik ve hareketli

sermaye sloganının kapitalist devletin toplumsal yeniden üretime bağlılığını ve sorumluluğunu nasıl aşındırdığına dikkat çekti (örn. Brodie 2003, Katz 2004, Mitchell *vd.* 2004, Piven 2004). Toplumsal yeniden üretimin mevcut yeniden yapılandırılması, yıkıcı etkilere neden oldu ve bu şimdilerde hükümet yardımlarının ve korumalarının iptal edilmesi, eğitim, toplumsal refah, barınma, sağlık hizmetleri ve çevre düzenlemesi ile ilgili kamu yatırımlarının yapılmaması ve şirketlerin belirli yerlerden, işgücü gruplarından ve topluluklardan taahhütlerini ve yatırımlarını geri çekmesi anlamına geliyor. Yapısal uyum politikaları [Structural adjustment policies (YUP)], refah reformu, serbest ticaret anlaşmaları, düşük ücretli emek göçü, çevre alanındaki serbestleşme ve kamu tesislerinin özelleştirilmesi gibi küresel ekonomik yeniden yapılandırma politikaları, en çok toplumsal yeniden üretim alanına darbe vuruyor, ancak bu durum, nadiren bu şekilde analiz ediliyor. Katz'in (2001, s. 701, 714) vurguladığı gibi, "toplumsal yeniden üretim mevcut küreselleşme tartışmalarında eksik bir figür. Bu ciddi bir ihmaldir... Kapitalist üretim ilişkilerinin belirtisi olan yaygın ve ciddi çevre sorunları, kamuoyunun büyük ilgisini çekmiştir, ancak genellikle toplumsal yeniden üretim sorunları olarak görülmemektedir" (s. 710, 714).

Küreselleşmiş kapitalist *üretim* dünyanın büyük bir kısmı için toplumsal yeniden üretimin gerçekleşmesini riske atarken, aynı zamanda azınlık bir grup için tarihsel olarak emsalsiz bir servet birikimini mümkün kıldı. Farklı toplumsal hareketler arasında etkili siyasi eklemlenmeler üretme umuduyla, üretim ve toplumsal yeniden üretim arasındaki dinamik ve diyalektik ilişkinin hem çevreciler hem de feministler tarafından yeniden canlandırılması ve yeniden düşünülmesi gerektiğini savunuyorum. Toplumsal yeniden üretim ile ilgili yeniden canlanan politik-ekolojik analizler, etkili olma potansiyeli olan bağlantıların üretilmesine yardımcı olabilir mi? Toplumsal yeniden üretim, yani "gündelik yaşamın kanlı canlı, dağınık ve belirsiz konuları" (Katz 2001, s. 711) üzerine yapılan mücadele, "küreselleşmenin belli yerlerdeki seçilmiş izlerini" (s. 721) farklı ölçeklere ve çeşitli çevre adaleti ve üreme hakları meselelerine eklemlenmeyi sağlayan ortak bağlantı noktasıdır. Bu ölçekler arası ve konular arası eklemlenmeler ve ittifaklar, günlük yaşamın devamlılığı ve uzun dönemli sürdürülebilirliği (toplumsal yeniden üretimin gerçekleştirilmesi) üzerinde yoğunlaşır. [Bu eklemlenmeler] ilerici bir ittifak siyasetinin yaşam kaynağı olarak ortaya çıkıyorlar.

Tüm Çevre Meseleleri, Yeniden Üretim Meselesidir: Toplumsal Yeniden Üretimin Politik Ekolojisi

1980'lerde ve 1990'larda feminist ve çevreci gündemler arasında kesişen analizler oluşturan teori ve eylemlerin ortaya çıkışı, iki toplumsal hareket arasındaki siyasi eklemlenme olasılıklarının olgunlaştığı bir ana işaret etti (örn. Plan 1989, Diamond ve Orenstein 1990, Mies ve Shiva 1993,

Merchant 1996, Sturgeon 1997). İlgi uyandıran, ama nihayetinde tartışma yaratan, “ekofeminizm” etiketi altında yazan ve örgütlenen akademisyenler ve aktivistler, farklı meseleler arasındaki önemli bağlantıların altını çizdiler. Bu meseleler şunları kapsıyor: ırk, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dayalı toplumsal adaletsizlikler, ekolojik bağlantılılık, barış ve anti-militarizm, ev içi şiddet, doğaya “tecavüz”, kadın bedeninin kontrolü ve üreme özgürlüğü, toksik kirlilik ve kadın ve çocuk sağlığı, “doğanın kontrol edilmesi”ne dayalı Batılı, Yahudi-Hıristiyan ve bilimsel dünya görüşleri, hayvan hakları ve çevre etiği, sömürgecilik ve Yerli halkların hakları, yeryüzü temelli kültürel gelenekler ve ruhanilik, topluluk temelli sürdürülebilir yaşam. Birçok feminist aktivist, birbirleriyle örtüşme potansiyeli olan meselelerin apaçık bolluğuna rağmen, hâkim çevre paradigmasının iki hareketin nasıl kesişebileceği ya da güçlerini birleştirebileceği konusuna dair ilgisizliğinden, ya da daha haklı olarak kasıtlı cehalet olarak gördükleri şeyden yakındı (örn. Seager 1993, 2006, Krasu 1994, Silliman ve King 1999). Örneğin, ana akım çevre hareketinin yeniden üretim meseleleriyle kurduğu en uzun süren bağlantı -ki bunu feministler *negatif bir bağlantı* olarak değerlendiriyor- “nüfus fazlalığı”na ve yoksul ülkelerdeki kadınların ve ABD’deki beyaz olmayan¹³ yoksul kadınların “sürdürülemez derecede yüksek doğurganlık oranlarını” düşürerek küresel nüfus artışını azaltmaya odaklanmak olmuştur (Hartmann 1995, Bandarage 1997, Seager ve Hartmann 2005). Yoksul kadınların doğurganlığını (suçu Kuzey’in tüketim ve üretim modellerinden rahatlıkla kaydırarak) gezegene yönelik en büyük ekolojik tehdit olarak tanımlayan alarmcı nüfus argümanlarının kullanılması, kadınların üreme haklarını kısıtlayan ve sağlıklarını tehlikeye atan agresif ve zorlayıcı nüfus kontrol mekanizmalarının tavsiye edilmesine ve bazı durumlarda uygulanmasına neden oldu, aynı zamanda Üçüncü Dünya kadınlarını ülkenin kaynaklarına yük olan ve ulusal güvenliğe zarar veren “aşırı üreyenler” olarak resmeden göçmen karşıtı gerici politikalara da destek oldu (Hartmann ve Hendrixson 2005). *Üreme* meseleleri hakkındaki bu tür bir endişe, ana akım/Kuzey çevrecileri ve feminist çevreciliği savunanlar arasında mutlu bir evliliğin gerçekleşmesine engel oldu.

Benzer bir noktada, ana akım/Kuzey kadın hareketi, özellikle onun üreme özgürlüğü kanadı da daha geniş çevresel argümanlar (özellikle çevre adaleti hareketi tarafından ortaya atılanlar) veya beyaz olmayan kadınların ve yoksul kadınların gündeme getirdiği “üreme hakları” mücadelesi ve bu haklara erişimin kendisi gibi meseleler ile kavramsal ve politik kesişim noktalarını kapsamakta ve benimsemekte yavaş kalmıştır. Geçmiş otuz yıl boyunca, ABD’deki üreme hakları hareketi, birçok feministin iddia ettiği gibi tek sorunlu bir hareketten (kürtaj hakları için seçim hakkı yanlısı mücadele) daha geniş bir yelpazede bir dizi toplumsal adalet meselesine adanan ve “üreme haklarını” ve “seçimi”ni çok daha geniş kapsamlı ifadelerle tanımlayan uluslararası bir harekete doğru yön değiştiriyordu. Büyük ölçüde Üçüncü Dünya feministleri ve ABD’li beyaz olmayan

kadınlar tarafından öncülük edilen üreme haklarının bu yeniden tanımlanışı, farklı kadınların karşı karşıya olduğu birbirine kenetlenmiş baskı biçimlerinin farkındadır. Bu bakış, hâkim “seçim” çerçevesinin neoliberal geleneğin içinde şu şekilde konumlanmasını eleştirir:

[Neoliberal gelenek] birey haklarını kendi merkezine yerleştirir ve bireyin kendi bedeni üzerindeki kontrolünü bağımsızlık ve özgürlüğün temeli olarak görür. Bununla birlikte, bireyin seçimine yapılan bu vurgu, bireylerin seçimlerini yaptıkları toplumsal bağlamı saklar ve devletin nüfusu düzenleme, bireylerin bedenlerini disipline etme ve cinsellik, toplumsal cinsiyet ve üremeyi kontrol etme yollarını göz ardı eder... “Seçim”, beyaz olmayan kadınlar için ekonomik ve kurumsal sınırlamaların sıklıkla onların “seçim”lerini kısıtladığı gerçeğini görmezden gelerek, kadınların bedenlerine ne olacağını belirleme hakkının yasal olarak korunduğu bir seçenekler pazarını ima eder (*Siliman vd. 2004, s. 5*).

Toplulukları yüksek işsizlik oranları, artan yoksulluk, güvenilmez, erişilemez veya tehlikeli doğum kontrol yöntemleri ve kötü sağlık ve düşük yaşam beklentisi oranları ile mücadele eden kadınlar için kürtaj kararının bir üreme özgürlüğü ya da seçimi eylemi olarak deneyimlenmesi zordur. Ayrıca, ABD öjenik yasalarının¹⁴, zorunlu doğum yanlısı veya karşıtı nüfus kontrol politikalarının, göç kısıtlamalarının, kısırlaştırma suistimallerinin ve devlet tarafından zorunlu kılınan doğurganlık düzenleme çabalarının (ABD’nin mevcut refah reformu politikasının bir özelliği) tarihi düşünüldüğünde, çocuk sahibi *olmama* hakkının veya çocuk sahibi *olma* hakkının hangi koşullarda kullanılabileceği sorusu merkezi önem taşımaktadır. Sonuç olarak, üreme

yalnızca bireysel seçim meselesi değil. Üreme sağlığı politikası... bizim toplumumuzda hangi insanlara değer verildiğini gösterir; kimler çocuk yapmaya layık görülür ve kimler kendileri için karar verebilir. Üreme kararları, varlık ve güç eşitsizliklerini içeren bir toplumsal bağlam içerisinde verilir. Üreme özgürlüğü, bir *toplumsal adalet* meselesidir (Roberts 2000, s. 4).

Uzun zamandır kadın hakları aktivisti olan Loretta Ross, bu noktanın altını çizerek, beyaz olmayan yoksul kadınlar olarak, “ABD’deki yoksulluk, ırkçılık, çevresel bozulma, cinsiyetçilik, homofobi ve adaletsizliğin bedenlerimize ne olduğunu kontrol edebilme gücümüzü devamlı olarak zora koştuğu” fikrini savunur (*Silliman vd. 2004, s. 4*). Kısaca, üreme özgürlüğü hem bireysel hem de toplumsal yeniden üretim ile ilgilidir.

Sonuç olarak, üreme adaletinin kesişimsel siyaseti, bedensel özerklik hakkını ve güvenli doğum kontrolü seçeneklerini ve kürtaj hakkını (çocuk sahibi *olmama* hakkı), çocuk *sahibi olma* ve onları yetiştirebilme, eğitebilme, sağlıklı ve güvende tutabilme, anlamlı ve üretken bir yaşam sürmeleri için fırsatlar sağlayabilme haklarıyla beraber açık bir şekilde dile getirir. Dolayısıyla, üreme adaleti hareketi, bir kadının üreme haklarını ve seçim özgürlüğünü kullanması için iyi meslekler ve ekonomik güvence, ev içi şiddetten, cinsel zorlamadan ve zorla kısırlaştırılmadan korunma, karşılanabilir sağlık hizmeti, kadınlar için eğitim olanakları ve çocuklar için iyi okullar, iyi barınma, ulaşım ve temiz ve sağlıklı bir çevre dahil olmak üzere diğer birçok toplumsal, ekonomik, sivil ve çevresel hedeflere dikkat edilmesi ve bunların gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürer. “Üreme hakları kürtaj hakkıdır” egemen söylemine karşı oluşan bu meydan okuma, bu toplumsal, ekonomik ve çevresel meseleleri aynı zamanda önemli *üreme* meseleleri olarak tanımlar, böylece, bireysel haklar ve daha geniş kapsamlı toplumsal adaletin hedefleri arasındaki önemli bağlantıları fark eden kesişimsel bir siyaset inşa eder. “Üreme adaleti” kavramının bu feminist yeniden çerçevelendirilmesi, yoksul kadınlar ve beyaz olmayan kadınlar için toplumsal yeniden üretimi sağlama mücadelesinin önemine işaret eder ve bu mücadelenin orta sınıf, ağırlıklı olarak beyaz üreme hakları hareketinin siyasi bilincinde görece görünmez oluşuna dair bir eleştiri geliştirir.

Ana akım/Kuzeyli çevrecilerin yoksul ve Üçüncü Dünya kadınlarının doğurganlık oranlarını azaltmaya odaklanması da ana akım üreme hakları hareketinin orta sınıf kadınlar için kürtaj hakkını geliştirmeye odaklanması (ve düşük gelirli ve yoksul kadınların kürtaj haklarına erişimini sınırlayan Roe-Wade davasında süregiden federal düzeyde ve devletler düzeyinde yaşanan erozyona karşı âdeta kayıtsızlık sınırında yumuşak bir muhalefetle karşılık vermek) da, gelişen dünyadaki toplumsal ve çevre adaleti hareketleriyle ya da ABD’li beyaz olmayan insanlarla anlamlı ya da sürdürülebilir bir koalisyon inşa edilmesini sağlamadı. Çevrecilerin nüfus kontrolü gündemi ve ABD kadın hareketinin dar odaklı kürtaj hakları gündemi, birçok Üçüncü Dünya Kadını ve beyaz olmayan feminist için, çocuk sahibi olma, üreme veya topluluklarını sürdürme haklarını sınırlamakla ilişkilendiriliyor. Bu gündemlerin sömürgecilik, göçmen karşıtı politikalar ve soykırım tarihleriyle yüklü olduğu da söylenebilir. Koalisyonun önündeki bu zorlu engellerin gölgesinde, üreme hakları ile çevre politikaları arasında daha *proaktif* ve *üretken* kesişimsellikleri temsil eden mevcut ittifaklar ve siyasi eklemlenmeler tespit edebilir miyiz?

Sürdürülebilirlik ve Gündelik Yaşam: Toplumsal Yeniden Üretim Olarak Çevre Adaleti

Hem çevre çalışmaları hem de kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bölümlerinde yıllarca ders verdikten sonra, *tüm* çevresel meselelerin üreme meseleleri olduğu argümanının altında yatan

mantığa her zamankinden daha fazla ikna oldum. Doğal sistemlerin –su, hava, toprak, biyoçeşitlilik– bütünlüğünü ve sağlığını korumaya yönelik çabalar, tüm yaşamı mümkün kılan ve tüm toplulukların (insan olan ve insan olmayan) bağlı olduğu üretim ve yeniden üretim süreçlerini sağlayan ekosistemleri sürdürülebilirlik mücadelesidir. Diğer bir deyişle, çevre mücadeleleri *toplumsal yeniden üretim* uğruna savaşmak ve bunu sağlamakla ilgilidir. Ekofeministler ana akım çevreciliğin dışsal ve tehlikeye atılmış “doğa”yı korumaya odaklanmasına karşı çıkıp çerçeveyi, ekolojiyi, insanlar ve doğa arasındaki karşılıklı bağlantı olarak gören bir anlayışa doğru çevirirken, kendi çevre politikalarının temelini gündelik yaşam (ve ölüm) meselelerini en inandırıcı şekilde konumlandırırlar, çevre adaleti için mücadele eden kadın (ve erkek) aktivistlerdir.

Çevre adaleti hareketinin tarihi, tek odaklı bir çevre hareketinin sınırlamalarına karşı uzun süredir devam eden, kararlı bir meydan okumanın varlığının kaydını tutar.¹⁵ Aynı zamanda, epistemolojik bakış açılarının ve politik felsefelerinin merkezindeki kesişimsel taahhütleri de (yukarıda sözü edilen iki yazarın “ölüm”ünü ilan ederek açık cehaletlerini ortaya koyduklarının tarihsel kaydını da) doğrular. Çevre adaleti çerçevesini kullanan eleştiriler, ana akım çevre hareketinin (Sierra Kulübü, Ulusal Yaban Hayatı Federasyonu [National Wildlife Federation], Doğa Koruma [Nature Conservancy]) insanların hayatta kalışları ile çevrenin hayatta kalışı arasında kurduğu bağlantıların başarısız olduğunu savunur. Bunun yerine ana akım çevre hareketi, insanlardan *ayrı, soyutlanmış* bir doğa/çevre düşüncesine odaklanmıştır; diğer bir deyişle, ıssız, yaban hayat alanlarını korumak ya da nesli tükenmekte olan türlerin korunmasıyla meşgul olmuştur. Ya da kendi arka bahçelerindeki aşırı tüketim, kirlilik ve çöp yaratma kültürleri yerine, aşırı nüfus artışına odaklanarak, çevrenin gittikçe kötüleşmesinden Üçüncü Dünya’dan gelen yoksul kadınların doğum oranlarını sorumlu tuttular. Çoğu ana akım çevre söyleminde yaygın olan bu kategorik doğa ve kültür ayrımı, çevre hareketinin “yoksul insanlardan çok balinalar ve baykuşları önemseydi” iddialarına yol açtı (Newman 1994, s. 42). Bu, dünyanın dört bir yanından birçok çevre adaleti aktivistinde, ana akım/Kuzeyli çevresel elitler için “tehlikeye atılmış türlerin” hayatta kalmasının (nam-ı diğer toplumsal yeniden üretiminin) ailelerinin ve topluluklarınınkinden daha önemli olduğu izlenimi uyandırıyor. Ayrıca, bazı eleştirmenlerin iddia ettiği gibi, 1990’ların (büyük ölçüde Kuzeyli hükümetler ve uluslararası STK’lar tarafından benimsenen) “sürdürülebilirlik” ya da “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarının kurumsallaşması, görünüşte, çevrecilerin toplumsal yeniden üretim fikrine karşılığı gibiydi. Fakat, daha çok toplumsal ve ekonomik kalkınmayı (nam-ı diğer toplumsal yeniden üretimi) zengin ülkelerde *sürdürebilmek* ve yoksul ülkelerde sınırlandırabilmek için küresel bir kampanya gibi oldu (Conca ve Dabelco 1998, Agyeman *vd.* 2003, Di Chiro 2003)¹⁶.

ÇAH [Çevre Adaleti Hareketi] aktivistlerinin ve örgütlerinin uluslararası ve çeşitlilik barındıran ağları, tüm konularda tek bir ağızdan konuşmasa da insan ve doğa hakkında çok daha ilişkişel bir düşünce benimser ve bazılarının “gündelik yaşamın çevreciliği” olarak tarif ettiği şeyi geliştirir (Pena 2005, s. 153). ÇAH aktivistleri, doğayı gündelik yaşamımızdan ayrı ve yaz tatillerinde ya da biyoloji dersinde görülebilecek egzotik *başka bir yer* olarak algılamaktansa “doğa” ve “çevre”yi gündelik yaşamın coğrafyalarına yerleştirir: “yaşadığımız, çalıştığımız, oynadığımız, öğrendiğimiz ve ibadet ettiğimiz” yerler. Doğanın “*gündelikliğine*” yönelik bu bakış açısı çevresel meseleleri, tabiri caizse, evimize getirir ve insanların beden sağlığı ve yaşadığımız mahallelerin sağlığı, içtiğimiz su, soluduğumuz hava ve yediğimiz yemek arasında ilişkiler kurar. ÇAH aktivistleri bunu yaparak belirli ekonomik, toplumsal ve çevresel koşulların birleşiminin ya da *kesişiminin* bireyin veya topluluğun gelecekte hayatta kalma yeteneğini nasıl devre dışı bırakabileceğini ya da çok zorlaştırabileceğini araştırır. Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, çevre adaletsizlikleri hakkındaki tarihsel ve etnografik çalışmalar bir topluluğun sürdürülebilirliğinin kısıtlanmasına, yoksul insanlar ve beyaz olmayan toplulukların çektiği orantısız acılara neden olan birçok koşulu açığa çıkardı. Bu koşullar, örneğin, toksik kimyasalları mahalleye salan kirletici tesislerin yanında yaşamayı, tehlikeli işyerlerinde çalışmayı, standartların altında konutlarda yaşamayı, sağlıksız okullarda öğrencilik veya öğretmenlik yapmayı ya da topluluğunuzun atalardan kalma toprağının ülkenin yüksek seviye nükleer çöplüğünü gömmek için tercih edilen bir alan olarak kamusallaştırılmasını içerir.

ÇAH aktivistleri –daha çok üreme adaleti pankartı altında örgütlenen aktivistler gibi– tüm bu farklı meseleleri birbirine bağlayarak ana akım hareket tarafından tümüyle “çevresel” olarak düşünülmeyen çeşitli problemleri ilişkilendiren kesişimsel bir siyasete de angaje oluyorlar. Genelde düşük gelirli kadınlar ve beyaz olmayan kadınlardan oluşan ÇAH aktivistleri, çevreyi insanlar ve topluluklardan *ayrı* olarak görmek yerine, hayatlarımızı yaşadığımız, topluluklarımızı inşa ettiğimiz ve dünyada hayatta kalma şansına sahip olduğumuz yerler olarak tanımıyorlar. Bu nedenle, aslında “sürdürülebilirlik”; yoğun küreselleşme çağında “tehlike altında türler” haline gelen, dünyadaki birçok yoksul ve dışlanmış topluluk için toplumsal yeniden üretimin sağlanmasını sağlayan koşulların güvence altına alınmasıyla ilgilidir.

Bu yazının son bölümlerinde, çevre adaleti ve üreme adaleti aktivistlerinin çevrelerinin sağlığı ile topluluklarının gelecekteki sağlığı ve bekası arasındaki kesişimsellikleri nasıl gösterdiklerinin örneklerini tartışıyorum. Bu örnekler, ortak *küresel* süreçlerin *yerelleştirilmiş* etkileri etrafında, yani küresel kapitalist üretimin toplumsal yeniden üretim için verilen yerelleştirilmiş mücadelelere nasıl zarar verdiğinin siyasi analizleri etrafında, yeni bir ekleme ve koalisyon inşa etme siyasetinin ortaya çıkma potansiyelini göstermektedir.

Asya Pasifik Adalı Topluluklarda Toplumsal Yeniden Üretimi ve Çevre Adaletini Haritalandırmak

1989 tarihli *Webster-Üreme Sağlığı Hizmetleri*¹⁷ davasında mahkemenin verdiği kararın işaret ettiği üreme özgürlüğüne ve kadınların kendi kaderini tayin etme haklarına yönelik artan tehditlere cevaben, San Francisco Körfez bölgesindeki Asyalı ve Pasifik Adalı [Asian and Pacific Islander (API)] feministler, API topluluklarının özgül dertleri ve toplumsal yeniden üretim mücadelelerini kapsayabilmek için seçim hakkı konusundaki gündemi genişleten yeni bir üreme hakları aktivizmi dalgasını ateşlediler. Seçim Taraftarı Asya Pasifik Adalıların [Asian Pacific Islanders for Choice (APIC)] eş kurucusu Audrey Shoji şunu savundu:

Bu ülkeye göç etmeleri, toprak sahibi olmaları, ırklar arası evlilikleri yasaklanmış; yalnızca soyları nedeniyle hapse atılmış, kısırlaştırma ve doğum kontrolüne zorlanmış ya da mecbur bırakılmış topluluklar için üreme sağlığına erişim gerçekten de kendi kaderini tayin etmek ve hayatta kalmak için gerekli temel bir medeni haktır (s. 176-177).

Dolayısıyla API toplulukları için toplumsal yeniden üretimi mümkün kılan “üreme hakları” mücadelesinin bu tarihsel, ekonomik ve toplumsal meseleleri daha etraflıca ele alması gerekiyordu. APIC üyeleri, örgütün kürtaj haklarına ve düşük gelirli ve göçmen API kadınları için üreme sağlığı hizmetleri sağlamaya odaklanan orijinal misyonunu genişletme ihtiyacı duydu. Körfez bölgesi feministleri büyük oranda beyaz ve orta sınıf olan seçim hakkı/üreme hakları diyaloguna API perspektifi getirebilmek için kararlılıklarını sürdürürken, çoğunluğunun kürtajın ötesine uzanan kaygıları olan API destek grupları ve örgütlerine ulaşabilmenin önemini de fark ettiler. Bu kaygılar; temel sağlık hizmetlerine erişimi, ırk/etnisite, dilsel izolasyon ve kültürel farklılıklara dayanan birçok erişim engelini, insana yaraşır ve karşılanabilir konut ve ulaşımı, yüksek işsizlik oranları ve zor çalışma koşullarını, iyi okullara ve eğitim imkânlarına erişimi ve Asyalı göçmen kadınları hedefleyen insan ticaretinin yaygınlığını kapsıyordu. Kuruluşundan uzun yıllar sonra örgüt, ortaya çıkan bu kesişimsel çerçeveyi yansıtabilmek için ismini Üreme Adaleti İçin Asyalı Topluluklar [Asian Communities for Reproductive Justice (ACRJ)] olarak değiştirdi (ACRJ 2005). Örgütün şimdiki yöneticisi, Eveline Shen’in açıkladığı gibi:

Hedeflerimiz üreme özgürlüğünü toplumsal adalet bağlamında ele almaktı; çünkü birlikte çalıştığımız topluluklar için en önemli meseleler göçmen hakları, işçi hakları, queer hakları, çevre adaleti, eğitim adaleti, kadına yönelik şiddeti sona erdirmek ve gençleri güçlendirmekken, üreme özgürlüğü ile kesişen bu sorunları birbirinden ayrı ele alamayacağımızı fark ettik. Bizim

üreme özgürlüğü tanımımız toplumsal adalet ve bireylerin ve toplulukların kendi kaderlerini tayin etme haklarının inşasıyla ilişkilidir.¹⁸

ACRJ'nin söz konusu yerel topluluk için önemli olduğu belirlenen eylem temelli araştırmalara ve eğitimsel ve politik kampanyalara odaklanan örgütlenme stratejisinin merkezinde popüler eğitim yaklaşımları yer almaktadır. Bunun gibi bir kampanya 1997'de, ACRJ, ergen kız çocukları için Sağlık İmkânları, Problem Çözme ve Güçlendirme Projesi'ni [Health Opportunities, Problem-Solving and Empowerment Project (HOPE)] başlattığında doğdu. Bu projeye, HOPE liderleri çevre adaleti, okul güvenliği, eğitimin kalitesi, refah hakları, iş güvenliği, işçi hakları ve toplumsal sağlık ve hayat kalitesini kapsayan daha kapsamlı toplumsal adalet kaygılarıyla üreme özgürlüğü meselelerini ilişkilendirdi.¹⁹ Genç HOPE aktivistleri, ulusal ölçekte bilinen çevre adaleti örgütlerinden Asyalı Pasifik Çevre Ağı'nın [Asian Pacific Network (APEN)] organizatörleriyle işbirliği içinde çalışarak, üreme hakları meseleleri ile Doğu Oakland'da API topluluklarını destekleyen çevre adaleti kampanyaları arasındaki bütünleyici bağlantıları fark etti.

1998'den 2000'e, Kız Çocukları İçin HOPE aktivistleri, Doğu Oakland'ın mahallelerinde toplulukların üreme özgürlüğünü kötü bir şekilde etkileyen ya da kısıtlayan mekânlarına ya da “tur duraklarına” dikkat çektikleri (HOPE 2001)²⁰ bir “Üreme Özgürlüğü Turu”nu tasarladı ve yürüttü. HOPE aktivistleri, “hayatlarında üreme adaletine ilişkin ortaya çıkan tüm karmaşık kesişimleri görünür kılmak ve etrafında örgütlenerek değişim yaratmak için adımlar atacak bir eylem rotası belirlemek” için kadınların ve kız çocuklarının üreme sağlığını ve özgürlüğünü etkileyen tüm yapısal, ekonomik ve çevresel faktörleri araştırmaya ve nihayetinde haritalandırmaya başladı.²¹

Kamyonetlerin içine doluşan “turistler” (yerel sakinler, öğretmenler, topluluk liderleri ve medya ve kurum temsilcileri) Cal-Works²² sosyal hizmetler ofisi, bir tekstil fabrikası, Oakland Lisesi, ıslahevi, IES²³ tıbbi atık alanı ve topluluğun ihtiyaçlarına hizmet eden Asyalı Göçmen Kadınlar Savunucuları [Asian Immigrant Women Advocates (AIWA)] ve Adalet İçin Kaliforniyalılar [Californians for Justice] gibi Oakland temelli birçok kurumun dahil olduğu durakları kapsayan rehberli Doğu Oakland turuna katıldılar. Kız çocukları için HOPE rehberleri, “gezginlere” mekân hakkında bilgi ve araştırma sonuçlarının yanı sıra mekânın hayatlarına etkilerini ilk elden gösteren örnekler sundu. Örneğin, 16 yaşında bir tur rehberi popüler bir giyim tasarımcısının tekstil fabrikasının önünde durarak, annesinin başa çıkmak zorunda kaldığı çalışma koşullarını anlattı. Bu çalışma koşulları aralıksız 12 saatlik vardiya, çok az havalandırılmalı aşırı kalabalık dikiş odaları, boya ve temizlik kimyasallarından kaynaklı toksik dumanlar ve erkek denetmenlerin tacizkâr davranışlarını içeriyordu.²⁴

Kamyonet Doğu Oakland'ın düşük gelirli mahallesi Fruitvale'de yer alan Entegre Çevre Sistemleri'nin [Integrated Environmental Systems (IES)] ticari tıbbi atık çöplüğüne yaklaştığında çevresel ırkçılığın fiziksel gerçekliği ortaya çıkıyordu. HOPE aktivistleri, çevre kirliliği ve üreme adaleti arasındaki ilişkileri ayrıntılandırırlarında kesişimsel analizlerinin netliğini ve ittifak siyasetinin gücünü ortaya koydular (HOPE 2001).²⁵ 1990'ların sonlarında, ACRJ Kaliforniya eyaletindeki en büyük tıbbi atık çöplüğü IES'in kapanmasına destek çıkmak için San Francisco Körfez bölgesinin "Sağlıklı Topluluklar ve Çevre Adaleti İçin İttifak"ı [Coalition for Healthy Communities and Environmental Justice] ile birleşti (Resim 1). Devletin ve eyaletin hava kalitesi düzenleme kurallarını düzenli olarak ihlal eden IES, katı atık yakmanın aşırı derecede toksik ikincil ürünleri olan diyoksin ve cıva gibi maruz kalınması durumunda yumurtalık kanseri, meme kanseri, doğum kusurları, hormonal bozukluklar, azalan sperm sayıları, endometriyoz ve kısırlık gibi üreme sağlığı risklerine yol açan (Manchikanti 2001, Steingraber 2001, 2007) bileşimleri salıyordu (DeFao 2001).

Resim 1. Sağlık ve Çevre Adaleti İçin HOPE aktivistleri, IES çöplüğünü protesto ediyor. Greenaction'ın fotoğrafı.

Topluluk protestolarını, büyük para cezalarını ve bekleyen hukuk davalarını içeren, yıllar süren bir mücadeleden sonra, IES bir diğer atık arıtma şirketi, Stericycle'a satıldı ve şirket Doğu Oakland'daki tesisini hemen kapattı (Fischer 2001). ACRI'den Eveline Shen, çevre adaleti kampanyasının başarısının Koalisyon'dan doğan ittifak-inşasına dayandığını savunuyor. Koalisyonu güçlendiren ise, ACRJ ve HOPE aktivistleri tarafından tanıştırıldıkları feminist adalet ve üreme adaleti eklemlemeleriydi.

Şu an SAFIRE [Sisters in Action for Issues of Reproductive Empowerment (Kız Kardeşler Üreme Güçlendirilmesi Meseleleri İçin Eylemde)] olarak adlandırılan ACRJ'nin gençlik programı, HOPE üyelerinin POLISH [Participatory Research, Organizing, and Leadership Initiative for Safety and Health (Güvenlik ve Sağlık İçin Katılımcı Araştırma, Düzenleme ve Liderlik Girişimi)] olarak

bilinen yeni girişimine üreme ve çevre adaleti meselelerini açık bir şekilde eklemeyerek, HOPE üyelerinin kurduğu geleneği sürdürüyor. POLISH projesi, Asya Sağlık Hizmetleri ve UC Berkeley Halk Sağlığı Fakültesindeki araştırmacılarla işbirliği yaparak kadınların ve kız çocuklarının hem tüketiciler olarak hem de işyerinde güzellik/manikür işçileri olarak güzellik ve kişisel bakım ürünlerindeki dibütil oftalat gibi tehlikeli kimyasal katkı maddelerine maruz kalmalarına odaklanıyor. Çevre korumayı ekonomik güvenlikle karşı karşıya getirmeyen bir ittifak politikasına bağlı olan POLISH projesi, hem tüketicilerin hem de işçilerin çevre sağlığı, güvenliği ve geçim kaynağı endişelerini ilişkilendiren topluluk temelli kesişimsel bir yaklaşımı benimsiyor.²⁶ Ayrıca, ACRJ üreme adaleti ve çevre adaleti meselelerini eklemeyerek, artık kendilerini çevreciler olarak tanımlayan ve Kaliforniya'daki bu kentsel toplulukta toplumsal adalet ve çevre adaleti liderlerine dönüşen genç API kadınlarından oluşan bir ordu yarattı. ACJR'nin yöneticisi Shen, “kadın haklarına yönelik halihazırda artan saldırıya ve ana akım üreme sağlığı ve hakları hareketinin daralmasına” karşı koymak için bir ittifak siyaseti oluşturmanın gerekliliğine doğrudan atıfta bulunuyor. Shen, çevre kirliliği de dahil olmak üzere üreme adaletine yönelik tüm saldırıları yeterince gündeme alabilmek için “bedenlerimizi, cinselliğimizi ve ürememizi düzenleyerek topluluklarımızı kontrol eden yapısal ve toplumsal koşulları püskürtecek bütünlüklü bir analiz, bütünsel bir vizyon ve kapsamlı stratejiler”in gerekliliğine işaret ediyor (2006, s. 14).

İklim Adaleti ve Gündelik Çevrecilik: Toplumsal Yeniden Üretim İçin Yerel/Küresel Mücadeleler

“Yaşayan çevreciliğin” bir diğer somut hali, kendisini “iklim adaletine” adanmış uluslararası bir ağın oluşturduğu ittifak siyasetinde yatıyor: küresel ısınmanın yoksullar ve dışlanmış topluluklar üzerindeki orantısız etkilerini dünya çapında görünür kılmaya amacı. Özellikle Körfez Kıyısı çevre adaleti aktivistlerinin çalışmaları, ABD'deki iklim adaleti hareketinin ön saflarında yer almış ve bu büyüklükteki bir çevre sorununu anlamak ve ona müdahale etmek için gereken birbirinden oldukça farklı aktörleri barındıran ittifakları yaratmıştır. Louisiana'dan Beverly Wright, Monique Harden, Margie Eugene-Richard ve Juanita Stewart gibi akademisyen aktivistler, “Kanser Geçidinde (Cancer Alley)”- Baton Rouge'dan New Orleans'a Mississippi Nehri'nin yanında olan ve 130'dan fazla rafineri ve petrokimyasal tesise ev sahipliği yapan 80 millik endüstriyel koridor-yaşayan toplulukların küresel iklim değişikliğine sebep olan karmaşık yerel ve küresel kesişimlerin bağlantı noktasında konumlandırıldıklarını açıkça gösterdi.²⁷ Bu çevre adaleti aktivistleri, ABD'nin fosil yakıtı dayalı enerji politikasının bir yandan tehlikeli petrokimya tesislerinin özellikle ABD'deki düşük gelirli beyaz olmayan topluluklara ve Üçüncü Dünya'daki yoksul topluluklara yakın biçimde kurulmasına neden olduğuna, öte yandan da atmosferde yükselen karbondioksit seviyelerine ve küresel ısınmaya en çok katkıda bulunan enerji

politikalarından biri olduğuna dikkat çekiyorlar. Gezegen çapındaki ısınma ekonomik olarak halihazırda kırılan olan ve kötü sağlık koşulları, yetersiz konut, ulaşım ve belediye hizmetleri ve kötü çevre kalitesi gibi yüklerin altında ezilen toplulukları ciddi biçimde etkileyecek (Athanasiou ve Baer 2002, Redefining Progress 2004, Joseph 2005, Mann 2006). Wright, Richard ve Stewart gibi çevre adaleti aktivistleri için bu bağlantılar, Amerika Birleşik Devletleri'nin Körfez kıyısında yaşanan Katrina Kasırgası sonrasında gelişen olaylarda net bir şekilde gözlemlendi.

New Orleans aktivisti ve sosyolog Beverly Wright (2005, s. 1), Katrina Kasırgası sonucunda ortaya çıkan insani yıkım ve çevre tahribatının ABD'nin güneydoğu eyaletlerinde yaşanan toplumsal ve ekolojik felaketlerin uzun tarihinde yaşanan sonuncu olay olduğunu savunarak durumu şöyle ayrıntılandırıyor:

Bir zamanlar evimiz dediğimiz yer, New Orleans, şimdi bir toksik çöp alanı. Ama bizim topluluklarımız Katrina Kasırgası'ndan önce de kirletilmişti.... Fosil yakıtların üretim sürecinin ortaya çıkardığı kirliliğin bize ilk elden nasıl zarar verdiğini öğrendim. Ayrıca biz “bumerang” etkisinden de mağdur oluyoruz: küresel ısınmanın neden olduğu gittikçe sertleşen hava tipleri... New Orleans ve Meksika Körfezi'ndeki durum üç kritik meseleyi ulusal düzeyde gündeme taşıdı. Öncelikle, Katrina Kasırgası, bizim çevresel felaketler karşısındaki kırılganlığımızı çarpıcı bir şekilde gösteriyor. İkincisi, Amerika hâlâ büyük ekonomik eşitsizliklerden muzdariptir ve bu eşitsizlikler büyük ölçüde ırksal süreçlerle örtüşmektedir. Üçüncüsü de bu meselelerin ikisi birbiriyle ilişkilidir ve sonuçları ölümcül olabilir.

Küresel ısınmaya yönelik kamusal ilginin yeniden canlanmasının ardından, çevre adaleti liderleri gezegen ölçeğindeki bu çevre meselesi ile ilgili tartışmaya yeniden odaklandı: *Küresel* iklim değişikliği hem buradaki hem de yurtdışındaki yoksul ve dışlanmış toplulukları en ciddi şekilde etkileyen, yıkıcı yerleştirilmiş etkilere neden oluyor. Tüm serinkanlılıklarıyla, her zamankinden daha soyut iklim modelleri ve anlaşılmaz uluslararası protokoller ortaya koyan çevreci seçkinlerin özel alanı olmaktan çok uzak olan küresel ısınma; çevre adaleti aktivistleri tarafından insanların sağlığını, evlerini, mahallelerini ve geçim kaynaklarını riske atan ve hükümetlerin ve özel sektörün toplumsal yeniden üretime yatırım yapmamasının sonucu olarak dünya çapında milyonlarca insanı mağdur eden, ölüm kalım durumu yaratan süreçleri daha da ağırlaştıran bir *taban* meselesi olarak yeni bir çerçeveye oturtuluyor. “İklim adaleti” kavramı etrafında örgütlenen, çevre adaleti ve toplumsal adalet gruplarının büyüyen uluslararası ittifakının üyeleri olarak bu aktivistler, küresel ölçekteki çevre sorunlarını, onların insanların yaşamları üzerindeki gündelik etkileriyle

ilişkilendiren bir ekleme siyaseti ortaya koymaktadır. İklim adaleti uzmanları tarafından yapılan araştırmalar, iklim değişikliğinin yol açtığı eşitsiz, doğal (olmayan) seleksiyon sürecinin insan sağlığını ve güvenliğini pek çok yönden etkileyeceği ve dünyanın dört bir yanındaki çevre adaletine konu olan nüfus topluluklarının tüm bunları orantısız bir şekilde hissedeceği konusunda uyarıda bulunuyor (Cordova 2006, Harden 2006, Pastor *vd.* 2006, Seager 2006, Roberts ve Park 2007)²⁸ Örneğin Yerli Çevre Ağ'ından [Indigenous Environmental Network (IEN)] aktivistler, iklim değişikliğinin ana yurtları ve geçim kaynakları halihazırda küresel ısınma tarafından dönüştürülmüş yerleşik kültürlerin ve adalı toplulukların yaşamlarını ve toplumsal yeniden üretim kapasitelerini nasıl etkileyeceğini detaylı olarak ilk gözlemleyen ve belgeleyenler arasındaydı.²⁹

Çevre adaleti aktivistleri, New Orleans'taki su setleri çökmeden çok önce, toplumsal yeniden üretim maliyetlerinin, üretimden elde edilen faydaların dağıtıldığı yerlerin çok uzağına itildiği küresel kapitalist bir sistemde toplumsal yeniden üretim coğrafyasının politik, ekonomik, kültürel ve ekolojik yönlerini gösteren kesişimsel bir siyaset inşa ediyorlardı. “Çevre Adaleti ve İklim Değişikliği Girişimi'nin” [Environmental Justice and Climate Change Initiative (EJCC)] kurucu üyelerinden biri ve şu anki eş başkanı olan Louisianan Beverly Wright, iklim değişikliğini çevre adaleti hareketinin gündemine yerleştirmek ve çevre adaletini de iklim değişikliği müessesesinin gündemine sokmak için ABD'de ve uluslararası alandaki diğer aktivistlerle birlik oldu. Değişen iklimden olumsuz etkilenme olasılığı yüksek olan toplulukların endişelerini ayrıntılarıyla ifade etmek için bir araya gelen ABD çevre adaleti ve Amerikalı yerli aktivistlerin oluşturduğu ittifak, 2000 yılında Lahey'de 6. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (UNFCCC) Taraflar Konferansı'nda (COP6) iklim değişikliğine dair görüşlerini sunmak için bir Ülke İçi Eşitlik Paneli [Intra-National Equity Panel] düzenledi. İklim adaleti; Güney Afrika, Nikaragua, El Salvador, Kolombiya, Hindistan, Filipinler, Kaliforniya, Alaskalı yerli bölgelerini ve Louisiana'dan aktivistleri bir araya getiren kesişimsel bir nokta olarak ortaya çıktı. BM üyesi ülkelere insanların yaşamlarını ve geleceklerini tehlikeye atmayacak ve dünyanın ısısını artıran ve yeryüzündeki yaşama zarar veren³⁰ tehlikeli sera gazı emisyonlarını kontrol altında tutabilecek temiz üretim, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir kalkınmayı kapsayabilecek küresel sürdürülebilir ekonomi politikalarını benimsemeleri için çağrıda bulundular. İklim adaleti etrafında ortaya çıkan uluslararası konsensüsten güç alan ABD merkezli grup, tabanını genişletti ve Güney Afrika'nın Durban kentinde düzenlenen 2001 BM Irkçılığa Karşı Dünya Konferansı'nda iklim adaleti konusunda bir mutabakat bildirisinin taslağının hazırlanmasına katıldı. Bu bildiri 2001 Marakeş toplantısından 2007'de Bali'de yapılan toplantıya kadar olan İklim Değişikliği BM Taraflar Konferansları toplantılarında revize edilmiş ve geliştirilmiştir.

EJCC aktivistleri ayrıca 110. Kongre'nin enerji yasa tasarısına "herkes için yeşil işler" önerisini dahil etmek için Kongre temsilcilerine lobi yapmayı ve Kaliforniya Eyaleti İklim Hareketi Girişimi yararına önemli araştırmaları ve belgeleri sağlamayı da içeren ulusal ve eyalet ölçekli tartışmalara katıldı.³¹ İklim adaleti ittifakının tarafları, hem ABD Meclisi hem de Senato tarafından onaylanan HR 2847'yi (2007 tarihli Yeşil İşler Yasası) hazırlamak için ABD Temsilciler Meclisi Sözcüsü Nancy Pelosi ve Temsilci Hilda Solis (Bölge Mahkemesi Savcısı) ile birlikte çalıştı. Yasa yürürlüğe girerse "ulusa yeşil bir işgücü yaratabilmek" için yılda 125 milyon dolar verilecek ve yenilenebilir enerji teknolojileri bağlamında iş eğitim programları ve yatırımlar için de fon ayrılacaktı. İklim adaleti lideri Van Jones, bu politika girişimlerinin erken başarıları üzerine kafa yorarak, küresel ısınmaya karşı verilen mücadelenin iklim adaleti vurgusuyla birlikte telaffuz edilmesine ihtiyaç olduğunu savunuyor. Bu, nihayetinde, dünya çapında dışlanmış popülasyonların (hem insanlar hem de insan olmayanlar) maruz kaldığı bir duruma, toplumsal yeniden üretime erişimlerinin gittikçe azalmasına gönderme yapıyor:

Yeşil ekonomi, Yeryüzü'ne saygı gösterirken, düşük gelirli insanlara yeni iş, refah ve sağlık kaynakları sunma gücüne sahiptir. Eğer bunu yapabilirseniz, bir sürü sorunu ortadan kaldırabilirsiniz. Yoksul siyah çocukların yararına olanı, kutup ayıları için ve ülke için de yararlı hale getirebiliriz (Friedman 2007'den alıntılandı.).

EJCC tarafından benimsenen temel politik-ekolojik strateji, eğitim ve gençlik liderliği gelişimine odaklanmaktadır. İklim Adaleti Topluluklarını ve henüz kurulan İklim Adaleti Enstitüsünü kapsayan Gençlik Programı, ülke çapından gençleri iklim bilimi, yerel ve uluslararası iklim politikaları, çevre adaleti teorisi, medya okuryazarlığı ve topluluk örgütlenmesine odaklanan atölyelerde eğitiyor (bkz. Resim 2). Gençler, bir haftalık programın tamamlanmasının ardından kendi topluluklarına geri dönüyor ve yeşil bina ve yenilebilir enerji programları gerçekleştirmeyi, bütçeye uygun toplu taşımayı, yerel endüstrilerde kirliliği önleme planlarının benimsenebilmesi için yerel örgütlerle beraber çalışmayı ve sulak araziler ve ekolojik koruma politikaları için çağrıda bulunmayı kapsayan³² yaratıcı iklim adaleti eylemleri başlatıyorlar.

Resim 2. İklim Adaleti Gençlik Topluluğu. Çevre Adaleti ve İklim Değişikliği Girişimi'nin fotoğrafı

Sonuç

Genç İklim Adaleti Topluluğu üyeleri, “bu meselenin mitolojik ölçeğine” karşı koyacak geniş tabanlı ittifaklar inşa etmenin sırrının, insanların, meselenin kendi yaşamlarıyla ve gelecek nesillerle doğrudan bağlantılarını kavramalarına yardımcı olmak olduğunu öğreniyor (Gearon 2006, s. 15). Bu politik-ekolojik yaklaşım küresel iklim değişimi ile gündelik yaşam çevreciliğini ilişkilendiriyor. Tıpkı Oakland'daki HOPE aktivistleri tarafından kurulan başarılı ittifaklar gibi bu yaklaşım can çekişen, bağlamından koparılmış bir çevreciliğin sınırlarını zorlamak ve tek yönlü üreme hakları gündeminin eksiklikleriyle yüzleşebilmek için gereken öngörü gücüne ve canlılığa sahip. Çevre adaleti ve üreme adaleti üzerine kurulan yenilikçi ittifaklar, insanların aileleri ve topluluklarının toplumsal yeniden üretime erişimi -küresel ekonomik ve çevresel krizlerin daha da zor hale getirdiği gündelik yaşamın ve dünyada hayatta kalma koşullarının muhafazası ve sürdürülebilirliği- hakkındaki kaygılarını açıkça ifade ediyor. Bu ittifaklar insanları birbirine bağlayan ve onları küresel ısınma kadar büyük problemleri engelleyebilmek için daha güçlü aksiyon almaya zorlayabilen dinamik, yaşayan çevrecilikler yaratıyor.

Teşekkürler

Bu makalenin ilk nüshalarını okuyan ve geri bildirimde bulunan meslektaşlarıma çok teşekkürler: Rachel Stein, Eveline Shen, Katie Hogan, Cate Mortimer-Sandilands ve Anne Wibiralske. *Environmental Politics* dergisinin bu özel sayısının editörlerine –David Schlosberg ve Elizabeth Bomberg– de aydınlatıcı yorumları ve editöryal yetenekleri için minnettarım.

KAYNAKÇA

- ACRJ, 2005. *A new vision for advancing our movement* [online]. Oakland, CA: Asian Communities for Reproductive Justice. Erişim: http://www.reproductive-justice.org/download/ACRJ_A_New_Vision.pdf
- Agyeman, J., Bullard, R. ve Evans, B., (Yay. Haz.) 2003. *Just sustainabilities: development in an unequal world*. Cambridge: MIT Press.
- Athanasίου, T. ve Baer, P., 2002. *Dead heat: global justice and global warming*. New York: Seven Stories Press.
- Bakker, I. ve Gill, S., (Yay. Haz.) 2003. *Power, production and social reproduction*. Londra ve New York: Macmillan-Palgrave.
- Bandarage, A., 1997. *Women, population and global crisis: a political-economic analysis*. Londra: Zed Books.
- Blain, L., Dorsey, M., Sethi, S., Weintraub, M. ve Wilson, L., 2005. Where's the race? *In these times*. Erişim: <http://www.inthesetimes.com/site/main/article/2281/> [Erişim tarihi: 15 Ağustos 2005].
- Bookchin, M., 1990. *Remaking society: pathways to a green future*. Boston: South End Press.
- Bradsher, K., 2002. *High and mighty: SUVs: the world's most dangerous vehicles and how they got that way*. New York: Public Affairs.
- Brodie, J., 2003. Globalization, in/security, and the paradoxes of the social. *Power, production and social reproduction* içinde. (Yay. Haz.) I. Bakker ve S. Gill. Londra ve New York: Macmillan-Palgrave.
- Bullard, R., (Yay. Haz.) 1994. *Unequal protection: environmental justice and communities of color*. San Francisco: Sierra Club Books.
- Bullard, R., (Yay. Haz.) 2005. *The quest for environmental justice: human rights and the politics of pollution*. San Francisco: Sierra Club Books.
- Camacho, D., (Yay. Haz.) 1998. *Environmental injustices, political struggles: race, class, and the environment*. Durham, NC: Duke University Press.
- Chatterjee, P. ve Finger, M., 1994. *The earth brokers: power, politics, and world development*. Londra: Routledge.

- Clifford, J., 2001. Indigenous articulations. *The contemporary Pacific*, 13 (2), 468–490.
- Cole, L. ve Foster, S., 2001. *From the ground up: environmental racism and the rise of the environmental justice movement*. New York: NYU Press.
- Colker, R., 1998. *American law in the age of hypercapitalism: the worker, the family, and the state*. New York: New York University Press.
- Conca, K. ve Dabelko, G., (Yay. Haz.) 1998. *Green planet blues: environmental politics from Stockholm to Kyoto*. Boulder, CO: Westview Press.
- Cordova, R., 2006. *Climate change in California: health, economic, and equity impacts* [online]. Oakland, CA: Redefining Progress. Erişim: http://www.rprogress.org/newpubs/2006/CARB_Full_0306.pdf
- Darnovsky, M., 1992. Stories less told: histories of US environmentalism. *Socialist review*, 22 (4), 11–54.
- DeFao, J., 2001. Under an air of suspicion. *San Francisco Chronicle*, 27 Mart, s. 14.
- Diamond, I. ve Orenstein, G.F., (Yay. Haz.) 1990. *Reweaving the world: the emergence of ecofeminism*. San Francisco: Sierra Club Books.
- Di Chiro, G., 1992. Defining environmental justice: women’s voices and grassroots politics. *Socialist review*, 22 (4), 93–130.
- Di Chiro, G., 1998. Environmental justice from the grassroots: reflections on history, gender, and expertise. *The struggle for ecological democracy* içinde. D. Faber (Yay. Haz.) NewYork: Guilford.
- Di Chiro, G., 2003. Beyond ecoliberal ‘common futures’: environmental justice, toxic touring, and a transcommunal politics of place. *Race, nature and the politics of difference* içinde. (Yay. Haz.) D. Moore, J. Kosek ve A. Pandian. Durham, NC: Duke University Press.
- The Ecologist, 1993. *Whose common future? Reclaiming the commons*. Philadelphia: New Society.
- Fischer, D., 2001. Controversial medical waste incinerator shuts down Monday. *Oakland Tribune*, 8 Aralık, s. 5.
- Fried, M.G., (Yay. Haz.) 1990. *From abortion to reproductive freedom: transforming a movement*. Boston: South End Press.
- Friedman, T., 2007. The green-collar solution. *The New York Times*, 17 Ekim.

Gearon, J., 2006. Youth organize for planetary survival. *Race, poverty and the environment*, Yaz, 15–16.

Gelobter, M., vd., 2004. *The soul of environmentalism: rediscovering transformational politics in the 21st century*. Oakland, CA: Redefining Progress. Erişim: <http://www.rprogress.org/soul/soul.pdf>

Gieryn, T., 1999. *Cultural boundaries of science: credibility on the line*. Chicago: University of Chicago Press.

Gottlieb, R., 2001. *Environmentalism unbound: exploring new pathways for change*. Cambridge, MA: MIT Press.

Gottlieb, R., 2005. *Forcing the spring: the transformation of the American environmental movement*. Washington, DC: Island Press.

Hall, S., 1986. On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall. *Journal of communication inquiry* içinde. (Yay. Haz.) L. Grossberg., 10 (2), 35–73.

Haraway, D., 1992. “The promises of monsters: a regenerative politics for inappropriate/d others.” *Cultural studies* içinde. (Yay. Haz.) L. Grossberg, C. Nelson ve P. Treichler. New York: Routledge.

Harden, M., 2006. Katrina hits cancer alley. *Dollars & sense*, Mart-Nisan, 34–51.

Hartmann, B., 1995. *Reproductive rights and wrongs: the global politics of population control*. Boston: South End Press.

Hartmann, B. ve Hendrixson, A., 2005. “Pernicious peasants and angry young men: the strategic demography of threats.” *Making threats: biofears and environmental anxieties* içinde. (Yay. Haz.) B. Hartmann, B. Subramaniam ve C. Zerner. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Hofrichter, R., (Yay. Haz) 2002. *Toxic struggles: the theory and practice of environmental justice*. Salt Lake City: University of Utah Press.

HOPE for Girls/ACRJ, 2001. A reproductive freedom tour of Oakland. Tour guide published by Asian Communities for Reproductive Justice, Oakland, CA.

Jasanoff, S., 2005. *Designs on nature: science and democracy in Europe and the United States*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Joseph, P., 2005. Race and poverty are out of the closet: interview with Robert Bullard. *Sierra Magazine*, Kasım/Aralık, s. 5.
- Katz, C., 2001. Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction. *Antipode*. Malden, MA: Blackwell.
- Katz, C., 2004. *Growing up global: economic restructuring and children's everyday lives*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Krauss, C., 1994. "Women of color on the frontline." *Unequal protection: environmental justice and communities of color* içinde. (Yay. Haz.) R. Bullard. San Francisco: Sierra Club Books, 256–271.
- Manchikanti, A., 2001. Environmentalists work to phase out incinerators, stop release of pollutants. *San Jose Mercury News*, 21 Ağustos, s. 3–4.
- Mann, E., 2006. Climate justice for black New Orleans. *Race, poverty and the environment*, Yaz, 18–20.
- Marston, S., 2004. "A long way from home: domesticating the social production of scale." *Scale and geographic inquiry: nature, society, and method* içinde. (Yay. Haz.) E Sheppard ve R. B. McMaster. Malden, MA: Blackwell.
- Merchant, C., 1996. *Earthcare: women and the environment*. New York: Routledge.
- Mies, M. ve Shiva, V., 1993. *Ecofeminism*. New Delhi: Kali for Women.
- Mitchell, K., Marston, S. ve Katz, C., (Yay. Haz.) 2004. *Life's work: the geography of social reproduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Newman, P., 1994. "Killing legally with toxic waste: women and the environment in the United States." *Close to home: women reconnect ecology, health and development worldwide* içinde. (Yay. Haz.) V. Shiva. Philadelphia: New Society.
- Nordhaus, T. ve Shellenberger, M., 2007. *Break through: from the death of environmentalism to the politics of possibility*. Boston: Houghton Mifflin.
- Pastor, M., vd., 2006. *In the wake of the storm: environment, disaster, and race after Katrina*. New York: Russell Sage Foundation.
- Pellow, D. ve Brulle, R., (Yay. Haz.) 2006. *Power, justice and the environment*. Cambridge, MA: MIT Press.

Peña, D., 2005. *Mexican Americans and the environment: tierra y vida*. Tucson: University of Arizona Press.

Peterson, V.S., 2003. *A critical rewriting of global political economy: integrating reproductive, productive, and virtual economies*. Londra: Routledge.

Piven, F.F., 2004. *The war at home: the domestic cost of Bush's militarism*. New York: The New Press.

Plant, J., (Yay. Haz.) 1989. *Healing the wounds: the promise of ecofeminism*. Philadelphia: New Society Press.

Reagon, B.J., 1983. Coalition politics: turning the century. *Home girls: a black feminist anthology* içinde. (Yay. Haz.) B. Smith. New York: Kitchen Table Press, 356–368.

Redefining Progress, 2004. *African Americans and climate change: an unequal burden* [online]. Oakland, CA: Redefining Progress. Erişim: http://redefiningprogress.org/newpubs/2004/CBCF_REPORT_execsum.pdf

Roberts, D., 2000. Race, reproduction, and the meaning of liberty: building a social justice vision of reproductive freedom. Presentation to the Othmer Institute, 18 Nisan. Erişim: <http://www.othmerinstitute.org/reports/report1.html>

Roberts, J.T. ve Parks, B., 2007. *A climate of injustice*. Cambridge, MA: MIT Press.

Schlosberg, D., 1999. *Environmental justice and the new pluralism: the challenge of difference for environmentalism*. Oxford: Oxford University Press.

Seager, J., 1993. *Earth follies: coming to feminist terms with the global environmental crisis*. New York: Routledge.

Seager, J., 2006. Noticing gender (or not) in disasters. *Geoforum*, 37 (1), 2–3.

Seager, J. ve Hartmann, B., 2005. *Mainstreaming gender in environmental assessment and early warning*. New York: United Nations Publications.

Shen, E., 2006. Reproductive justice: toward a comprehensive movement [online]. *Mother Jones*, January/February. www.motherjones.com/commentary/columns/2006/01/reproductive_justice.html

Shiva, V., 2005. *Earth democracy*. Cambridge, MA: South End Press.

Silliman, J. ve King, Y., (Yay. Haz.) 1999. *Dangerous intersections: feminist perspectives on population, environment, and development*. Cambridge, MA: South End Press.

Silliman, J., vd., 2004. *Undivided rights: women of color organize for reproductive justice*. Boston: South End Press.

Smith, N., 1992. Contours of a spatialized politics: homeless vehicles and the production of geographic scale. *Social text*, 33, 54–81.

Solinger, R., 2005. *Pregnancy and power: a short history of reproductive politics in America*. New York: NYU Press.

Stein, R., (Yay. Haz.) 2004. *New perspectives on environmental justice: gender, sexuality, and activism*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Steingraber, S., 2001. *Having faith: an ecologist's journey to motherhood*. Cambridge: Perseus Publishing.

Steingraber, S., 2007. *The falling age of puberty in U.S. girls: what we know, what we need to know*. San Francisco: The Breast Cancer Fund.

Sturgeon, N., 1997. *Ecofeminist natures: race, gender, feminist theory, and political action*. New York: Routledge.

Sumner, J., 2005. *Sustainability and the civil commons: rural communities in the age of globalization*. Toronto: University of Toronto Press.

WEDO, 2005. *Beijing betrayed* [online]. New York: WEDO (Women's Environment and Development). <http://www.wedo.org/library.aspx?ResourceID=31> Dünya Sağlık Örgütü, 2005. *Climate change and human health*.

<http://www.who.int/globalchange/climate/en/index.html>

Wright, B., 2005. Katrina reveals environmental racism's deadly force [online]. *San Francisco Bay View*, 12 Ekim.

<http://sfbayview.com/neworleans/katrinareveals101205.shtml>

¹ Bu makalenin orijinali için bkz. Giovanna Di Chiro (2008). "Living environmentalisms: coalition politics, social reproduction, and environmental justice", *Environmental Politics*, 17:2, 276-298, DOI: 10.1080/09644010801936230. Makalenin onayı için yazara ve telif hakları için Taylor & Francis Group (<http://www.tandfonline.com>) ekibine teşekkür ederiz.

² Makale "The Death of Environmentalism: Global Warming Politics in a Post-Environmental World [Çevreciliğin Ölümü: Çevre Sonrası Dünyada Küresel Isınma Siyaseti]," sadece ana akım çevre hareketinin öldüğünü değil (çağdışı anlamında), aynı zamanda ana kavramsal çerçevenin -kurtarılmaya ihtiyaç duyan parçalanmış bir "çevre"- yeni bir şeyin yaşayabilmesi için ölmesi gerektiğini çevre hareketinin kabul etmesi gerektiğini savunuyor. (2004, s. 10). Şuradan erişilebilir: <http://www.3nov.com/>

³ David Schlosber ve Elizabeth Bomberg (2008). Perspectives on American environmentalism. Environmental Politics, 17(2), 187-199.

⁴ Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi tarafından hazırlanan kitaplığa erişebilmek için ziyaret edebilirsiniz: <http://www.millenniumassessment.org/en/index.aspx>.

⁵ Kadınların statüsünün tam değerlendirme ve incelemesi ve Pekin+10 konferansının Genel Kurul özel oturumundan çıkarılan sonuçlar için bkz. The United Nations Division for the Advancement of Women [Birleşmiş Milletler Kadınların İlerlemesi Birimi], şuradan erişilebilir: www.un.org/womenwatch/daw/Review/. Ayrıca bkz. Women's Environment and Development Organization [Kadın Çevre ve Kalkınma Örgütü] tarafından hazırlanan rapor, WEDO (2005).

⁶ Marlene Gerber Fried, "What if Roe falls? [Ya Roe düşerse?]," 20th Annual International Conference on Reproductive Freedom [20.Yıllık Uluslararası Üreme Özgürlüğü Konferansı], Hampshire College, Amherst Massachusetts, 7-9 Nisan 2006.

⁷ "Politics of articulation" Türkçeye "eklemlenme siyaseti" olarak çevriliyor. Ancak, bu makalede yazar toplumsal hareketlerin farklı söylemleri birbirine eklemlenmesinden bahsederken bu süreçteki failliğin önemine işaret ediyor. Bu faillik hissini kaybetmemek ve fiili edilgen bir fiile dönüştürmemek için, bu makalede "politics of articulation" kavramını "ekleme siyaseti" olarak çevirdik. (ç.n.)

⁸ "Pro-life" kelimesi kürtaj karşıt hareketin kullandığı bir kavram. Ancak, yazar metinde kürtaj karşıtı hareketten ayırdığı bir toplumsal hareketten bahsettiği için metnin orijinalinde geçen "genuinely pro-life" şeklindeki kullanımı "gerçekten yaşam yanlısı" olarak çevirdim. (ç.n.)

⁹ "In(toxic)ating" ifadesi ile yazar bir kelime oyunu yapmıştır. Doğal, doğuştan, irsi anlamlarına gelen "innate" kelimesi ile sarhoş edici, zehirleyici anlamlarına gelen "toxic" kelimelerini birleştirmiştir. Olumlu ittifaklardan bahsettiği için "toxic" kelimesinin "zehirli" değil de "sarhoş edici" anlamı tercih edilerek "baş döndürücü" karşılığı kullanılmıştır. (ç.n.)

¹⁰ Blain *vd.* (2005) tarafından kullanılan bir terim.

¹¹ *Sport Utility Vehicles* (SUV): Spor amaçlı arazi aracı. (ç.n.)

¹² Niş pazarı, son derece sınırlı bir tüketici grubuna hitap eden ürünlerin pazarlanmasına ve satılmasına yönelik oluşan piyasa. (ç.n.)

¹³ "People of colour" ya da "women of colour," Türkçeye renkli insanlar veya renkli kadınlar diye çevrilebiliyor. Fakat renk kelimesinin Türkçedeki anlamı bu kavramlardaki ırk boyutunu tam karşılamıyor. Bu kavramlar için biz bu metinde beyaz olmayan insanlar ve beyaz olmayan kadınlar kavramlarını kullanmayı tercih ettik. Burada beyazlık ten rengini değil belli bir ırka tanınan ayrıcalıkları, beyaz olmayan ise bu ırka dahil edilmediği için belli haklardan yoksun bırakılan kesimleri temsil ediyor. (ç.n.)

¹⁴ ABD'de zihinsel engelli, kör, sağır kişilerin zorla kısırlaştırılmasına onay veren yasalara öjenik yasalar denir. (ç.n.)

¹⁵ Çevre adaleti hareketinin ve bu hareketin kuramsal ve politik temellerinin tarihi ve bu meselelere dair analizler için bkz. Bullard (1994, 2005); Camacho (1998); Di Chiro (1998); Schlosberg (1999); Cole ve Foster (2001); Gottlieb (2005); Pellow ve Brulle (2006)'da bulunabilir.

¹⁶ "Ortak geleceğimizi" korumak hakkında olan sürdürülebilirliğin erken çerçevelendirmelerinin eleştirilerine cevap -şu an dünya ekosistemleri, Batı için ilerleme ve modernleşmenin sömürsünden yüzyıllar sonra dağılmanın işaretlerini gösteriyor ve bu anda küresel Güney ülkeleri kalkınma paylarından nasibini almayı talep ediyor- örneğin Birleşmiş Milletler söyleminde sürdürülebilir kalkınmayı inşa eden şeylerin gerekli bileşenlerinden biri olarak "eşitlik" kavramına odaklanılmasına neden oldu (bkz. The Ecologist 1993, Chatterjee ve Finger 1994). Sürdürülebilirlik dili farklı yaklaşımları ve ekonomik güvenliğe, insan haklarına ve ekolojik bütünlüğe bağlılıkları yansıtabilmek için özelleştirildi, medenileştirildi ve değişti (bkz, örneğin, Agyeman *vd.* 2003).

¹⁷ Bkz. Webster v. Reproductive Health Services, 109 S.Ct.3040, 3077-3079 (1989) üzerine arka plan için Fried (1990) ve Solinger (2005).

¹⁸ Yazarın Eveline Shen ile röportajı, Üreme Adaleti için Asyalı Topluluklar (ACRJ), Oakland, CA, 28 Ekim 2005.

¹⁹ Yazarın Eveline Shen ile röportajı, ACRJ, 28 Ekim 2005.

²⁰ Yazarın Amber Chan ile röportajı, Asya Pasifik Adalılar Çevre Ağı (APEN), Oakland, California, 31 Ekim 2005.

²¹ Yazarın Aparna Shah ile röportajı, ACRJ, Oakland, CA, 31 Ekim 2005.

²² Cal-Works [California Work Opportunity and Responsibility to Kids]: Çocuk sahibi olan ailelere para yardımı ve hizmeti sunan bir sosyal yardım programı. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.cdss.ca.gov/calworks> (ç.n.)

²³ IES [Integrated Environmental Systems (Entegre Çevre Sistemleri)]: Tehlikeli ve tehlikesizlerin atıkların artırılması ile ilgilenen bir sistem/tesis. (ç.n.)

²⁴ Yazarın Eveline Shen ile röportajı, ACRJ, 28 Ekim 2005.

²⁵ Yazarın Eveline Shen ile, 28 Ekim 2005, ve Aparna Shah ile, 31 Ekim 2005, röportajı, ACRJ.

²⁶ Yazarın Aparna Shah ve Dana Ginn Paredes ile röportajı, ACRJ, 31 Ekim 2005.

²⁷ Beverly Wright, Deep South Center for Environmental Justice'in [Çevre Adaleti İçin Güneydoğu Eyaletleri Merkezi] direktörü ve Dillard Üniversitesi Sosyoloji Profesörü (New Orleans), Monique Harden, Advocates for Environmental Human Rights'ın [Çevresel İnsan Hakları Savunucuları] eş direktörü (New Orleans), Margie Eugene-Richard, eski başkan, Concerned Citizens of Norco [Norko'nun Endişeli Vatandaşları] (Norco, LA), Juanita Stewart, North Baton Rouge Environmental Association [Kuzey Baton Rouge Çevre Derneği] (Alsen, LA).

²⁸ Bkz. Dünya Sağlık Örgütü (2005) İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığı, şurada mevcut: <http://www.who.int/globalchange/climate/en/index.html> and EPA's Global Warming [Küresel Isınma Derneği] internet sitesi, <http://yosemite.epa.gov/OAR/globalwarming.nsf/content/index.html>.

²⁹ Bkz. Yerli Çevre Ağı, İklim Adaleti Kampanyası, şurada mevcut: http://www.ienearth.org/climate_campaign.html.

³⁰ Yazarın Ansje Miller ile röportajı, Çevre Adaleti ve İklim Değişikliği Girişimi (EJCC) Eski Program Direktörü, Redefining Progress, [İlerlemeyi Yeniden Tanımlamak] California, 26 Temmuz 2006.

³¹ Kaliforniya İklim Hareketi Girişimi (California's Climate Action Initiative) hakkında daha fazla bilgi için, Kaliforniya İklim Değişikliği Portalı'na (California Climate Change Portal) gidiniz: http://www.climatechange.ca.gov/climate_action_team/. Also see, Cordova (2006). ABD iklim adaleti koalisyonu üyeleri tarafından başlatılan "Herkes için yeşil" girişimi hakkında bilgi şurada bulunabilir: <http://www.greenforall.org/>.

³² Yazarın Ansje Miller ile röportajı, EJCC, 26 Temmuz 2006.